

A LA CIUTAT DELS LLIBRES

SISENA SÈRIE

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

CONSELL DE DIRECCIÓ

Dominique de Courcelles (Centre National de la Recherche Scientifique)

Josep M. Domingo (Universitat de Barcelona)

Sharon Feldman (University of Richmond)

Carme Gregori (Universitat de València)

Joan Martí i Castell (Universitat Rovira i Virgili)

Joan Mas i Vives (Universitat de les Illes Balears)

Josep Massot i Muntaner (Institut d'Estudis Catalans) (†)

Irmela Neu (Hochschule München)

Veronica Orazi (Università degli Studi di Torino)

Paul Preston (London School of Economics & Political Science)

Ramon Pinyol i Torrents (Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya)

Francesc Vilanova (Universitat Autònoma de Barcelona)

Primera edició, setembre de 2022
© Josep Massot i Muntaner, 2022
La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 - 08013 Barcelona
ISBN: 978-84-9191-233-0
Dipòsit legal: B. 11670-2022
Imprès a Gráficas Rey

Disseny de la col·lecció: Jordi Avià i Blanca Hernández

Sumari

Pròleg	7
I. Alfred Morel-Fatio i les Illes Balears	9
II. Cartes del pare Miquel d'Esplugues a Lluís Nicolau d'Olwer	129
III. Bonaventura Ubach al país dels cedres	147
IV. El pare Ubach i Francesc Cambó	153
V. Alfred Capó, un pastor metodista exiliat a l'Uruguai	159
VI. Cartes de Ferran Soldevila a Rafael Patxot (1926-1960)	167
VII. Ramon Sugranyes de Franch i Rafael Patxot	231
VIII. Les milicianes catalanes durant la guerra civil	273
IX. Salutació amb motiu de la presentació d'un llibre de David Ginard	277
X. Paraules en agraïment de l'homenatge promogut per la Institució d'elles Lletres Catalanes	279
Índex onomàstic	285

A la memòria de Germà Colón i Domènech

Pròleg

Aquesta sisena sèrie de *A la Ciutat dels llibres* conté un conjunt de deu capítols, en bona part inèdits. Després d'un llarg estudi de conjunt de la figura massa oblidada del gran hispanista i catalanofil francès Alfred Morel-Fatio, especialment centrada en la seva relació amb Mallorca i amb Menorca, presentem quatre capítols relacionats directament amb la història de la Bíblia a Catalunya, referents en concret al monjo de Montserrat Bonaventura Ubach, al caputxí pare Miquel d'Esplugues i al pastor metodista Alfred Capó. Els capítols VI i VII complementen els importants epistolaris del mecenes Rafael Patxot i Jubert apareguts a la quarta i a la cinquena sèrie de l'obra, en aquest cas referents a Ferran Soldevila i a Ramon Sugranyes de Franch. Tant l'un com l'altre permeten de continuar descobrint la gran ajuda que Patxot va anar donant als intel·lectuals, abans i després de la guerra civil. El capítol VIII comenta una nova i rellevant aportació a l'estudi de les milicianes que van dependre del Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya, i especialment de les cinc que actuaren d'infermeres durant l'expedició de Bayo a Mallorca, fetes presoneres, iniquament vexades i afusellades el 1936 a Manacor. Els capítols IX i X, finalment, són petits discursos circumstancials referents a un llibre de David Ginard i a un acte organitzat per la Institució de les Lletres Catalanes i l'Institut d'Estudis Catalans amb motiu del meu vuitantè aniversari, en els quals expresso tot el meu agraïment per les mostres d'amistat i d'afecte que he rebut des de moltes bandes durant el 2021.

Dedico aquest volum a la memòria del meu gran amic Germà Colón i Domènech, que em va acollir tantes vegades a Basilea i amb qui vaig col·laborar gustosament mentre era president de

l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i durant els anys que, un cop retirat, va passar a Barcelona.

J. M. i M.
Montserrat, 31 de gener de 2022

I. Alfred Morel-Fatio i les Illes Balears*

Alfred Morel-Fatio (Estrasburg 1850-1924) és un dels erudits més importants dels segles XIX i XX. Deixeble predilecte dels grans estudiosos francesos Paul Meyer i Gaston Paris, va treballar tota la vida aplicant amb rigor els mètodes de la crítica històrica, tant en el camp de la filologia romànica (que comprenia llengua i literatura) com en el de la història *tout court*, incloent-hi disciplines gairebé noves com la literatura comparada i la història dels costums. Alumne de la famosa École des Chartes de París, n'esdevingué secretari-tresorer durant molts anys i ensenyà a l'École Pratique des Hautes Études —de la qual esdevingué director— i al Collège de France, en el qual fou professor de llengües i literatures de l'Europa meridional. Això li va permetre de tenir una considerable quantitat de deixebles —molts dels quals foren *hispanisants* reconeguts— i d'acumular un gran poder en el món acadèmic, amb la inevitable contrapartida de suscitar ressentiments i enveges.¹

* Publicat a «Randa», LXXXVI (2021), 5-86. Hi faig alguna addició.

1. Vegeu la documentada obra d'Antonio NIÑO, *Cultura y diplomacia: los hispanistas franceses y España de 1875 a 1931* (Madrid, 1988), amb índex de noms. A la pàg. 33 cita les principals necrologies aparegudes a la mort de Morel-Fatio, entre les quals m'ha estat especialment útil la de Ch. HIRSCHAUER, *Alfred Morel-Fatio (1850-1924)*, «Bulletin Hispanique», XXX (1928), 5-25. Voldria afegir-hi la d'Arturo FARINELLI, *Alfred Morel-Fatio*, ibíd., XXVII (1925), 164-165. Més endavant citaré les de Mario Roques, de Jaume Massó i Torrents i de Francesc de B. Moll. Per a les reaccions suscitàdes per algunes posicions de Morel-Fatio, vegeu també el discurs a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona d'Andrés BALAGUER Y MERINO, *Sucinta reseña de las apre-*

Lògicament, aquesta intensa activitat docent va anar acompanyada d'una fecunda producció intel·lectual, amb una bibliografia que s'acosta als sis-cents títols i que comprèn articles, llibres, edicions de textos, ressenyes i cròniques.² Morel-Fatio es va especialitzar sobretot en la literatura espanyola, però no va abandonar la resta de la Romània i, per tant, va treballar sobre temes italians i temes francesos i, d'una manera ben especial, sobre temes catalans. És sorprenent que, a la seva mort, Mario Roques posés en relleu que s'havia dedicat «à la philologie romane en général et plus particulièrement à l'étude du catalan et de la littérature espagnole», i que hi insistís més endavant: «Paul Meyer a pu dire de lui qu'il était "le maître des études hispaniques, non seulement en France, mais dans le monde entier", et l'on peut regretter que ce bel éloge ne mette pas plus nettement en lumière tout ce que Morel-Fatio a apporté de nouveau, de méthodique et de sûr à la connaissance de la philologie catalane si mal étudiée avant lui».³ No sobten gens, en canvi, els elogis de Massó i Torrents i d'un jove Francesc de B. Moll en aquest mateix sentit.⁴

ciaciones de cierto crítico acerca del movimiento histórico en Cataluña (Barcelona, 1877). Sobre l'hispanisme en general, vegeu també la «dissertation» de Sister Albert Cécile COUTU, *Hispanism in France from Morel-Fatio to the present (Circa 1875-1950)* (Washington, D.C., 1954). Morel-Fatio té un breu article a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, que posa en relleu la importància de la seva feina a Mallorca i a la resta dels Països Catalans (un nom que ell mateix utilitzava). No és esmentat, però, a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Recentment, se n'ha ocupat, d'una manera sumària però ben documentada, FRANCESC BERNAT I BALTRONS, *El paper d'Alfred Morel-Fatio en els inicis de la catalanística*, «Caplletra», LXXII (2022), 59-79.

2. Vegeu *Bibliographie de Alfred Morel-Fatio*, segons Niño recollida per R. Foulché-Delbosc i L. Barrau-Dihigo, «Revue Hispanique», LXV (1925), 1-73, i C. HIRSCHAUER, *Bibliographie des travaux de M. Alfred Morel-Fatio*, «Bulletin Hispanique», XXVII (1925), 289-335 i *Bibliographie des travaux de M. Alfred Morel-Fatio (Supplément)*, ibíd., XXIX (1927), 99-109. Cal completar aquestes bibliografies amb la informació recollida a A. MOREL-FATIO, *Catalogue des manuscrits de M. Morel-Fatio*, ibíd., XXIII (1921), 15-32, 211-233 i 318-334, que utilitzaré més endavant (he pogut accedir al seu contingut, ara a la Biblioteca Municipal de Versalles, gràcies a la generositat del meu erudit company Francesc Xavier Altés i Aguiló —traspasat prematurament el 2014—, que el va consultar el 27 d'abril de 1985 i hi va aconseguir algunes fotocòpies).

3. *Chronique*, «Romania», LI (1925), 154.

4. J. MASSÓ TORRENTS, *Alfred Morel-Fatio*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», VII (1921-1926), 388-389 i F. de B. M., *M. Alfred Morel-Fatio*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», XIV (1925-1926), 94.

Paradoxalment, no he sabut trobar cap referència a Morel-Fatio ni al «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» ni a la «Revista de Menorca», tot i que el savi de Versalles va tenir una relació molt estreta amb Mallorca i si més no amb dos importants intel·lectuals menorquins, Josep Miquel Guàrdia i Josep M. Quadrado. Aquest treball pretén retre a Morel-Fatio l'homenatge que es mereix, tant fent un resum de les seves aportacions com reproduint-ne algunes del tot oblidades i donant a conèixer un parell de cartes conservades al seu arxiu.

MOREL-FATIO I RAMON LLULL

Com anirem veient, al llarg dels anys Morel-Fatio va mantenir un contacte ininterromput amb Ramon Llull, no tant des del punt de vista filosòfic —que no s'adeia amb la seva formació protestant ni amb el seu racionalisme d'*esprit fort*, que el diferenciava profundament d'amics d'altra banda estimats, com Manuel Milà i Fontanals o Marcelino Menéndez Pelayo—,⁵ com des del punt de vista literari.⁶

Ja el 1877, Morel-Fatio va incloure a la revista «Romania», dirigida pels seus mestres Paul Meyer i Gaston Paris, un perspicaç i eruditíssim article titulat *Le roman de Blaquerua. Notice d'un manuscrit du XIVe siècle*, en el qual per primera vegada defensava que l'autèntic nom del personatge lul·lià no era *Blanquerua* sinó *Blaquerua*, tal com deia el manuscrit de què donava notícia, pertanyent a la biblioteca del seu amic E. Piot.⁷ Hi donava també la paraula al «gran doctor», tot publicant alguns fragments del manuscrit Piot, comparats amb l'edició de València de 1521 i amb

5. Vegeu les cartes que s'intercanviaren a *Epistolari d'En M. Milà i Fontanals*, a cura de L. Nicolau d'Olwer, 3 vols. (Barcelona, 1922-1995), i *Epistolario de Morel-Fatio y Menéndez Pelayo*, a cura d'Enrique Sánchez Reyes (Santander, 1953).

6. Cal fer constar que hi ha una breu al·lusió, bastant incompleta, a Morel-Fatio dins Sebastià TRIAS MERCANT, *Diccionari d'escriptors lul·listes* (Palma-Barcelona, 2008 [amb copyright de 2009]), 295.

7. Cf. Lola BADIA, Joan SANTANACH i Albert SOLER, *Ramon Llull no va escriure Blanquerua. Per a una correcta catalogació de la novel·la lul·liana*, «Estudis Romànics», XXXIX (2017), 355-360.

la versió llatina del *Llibre de amic e de amat* de 1505.⁸ Fidel a la seva escrupolosa honradesa intel·lectual, el 1878 va afegir una breu nota en la qual advertia que un altre manuscrit conservat a Munic —ara a la Staatsbibliothek— deia clarament *Blanquerna*,⁹ i la va complementar encara el 1879, en una ressenya d'un article de G. Baist a la «Zeitschrift für Romanische Philologie», que donava preferència a la forma *Blanquerna*, amb alguns exemples dels segles XIV i XV.¹⁰

El 1881 Morel-Fatio va fer una missió de recerca a Mallorca, de la qual ja m'ocuparé detalladament. Fruit directe d'aquesta missió va ser la publicació d'un article sobre els *Proverbis rimats* de Ramon Llull. A la Biblioteca Provincial de Palma hi havia tingut l'avinentsa de veure un manuscrit del *Llibre de mil proverbis*, procedent del convent dels dominics, editat a Palma el 1746, i coneixia un altre extens llibre de proverbis que Llull esmentava el 1307. El recull que ell presenta, però, era un text inèdit i fins aleshores desconegut que procedia de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, on l'havia transcrit el romanista americà Austin Stickney. Morel-Fatio es va adonar que es tractava d'un manuscrit maltractat per un copista del segle XVI, i no estava segur del tot de la seva edició, tot i que va aconseguir que Paul Meyer revisés la transcripció aprofitant un viatge a Itàlia. De tota manera, amb la seva sornegueria habitual, Morel-Fatio confessava que «si le grand nom de Lull n'était associé à ces vers de style fort médiocre et de contenu vulgaire, ils me paraîtraient plutôt dignes de rester à tout jamais inédits».¹¹ L'edició va ser aprofitada i lloada per Salvador Galmés al volum XIV de les Obres de Ramon Llull, *Proverbis de Ramon* (Palma, 1928), i també la té en compte l'edició més recent

8. «Romania», VI (1877), 504-528. En una data indeterminada (però de l'estiu de 1887), Morel-Fatio escrivia a Menéndez Pelayo per demanar-li la indicació bibliogràfica exacta de la traducció castellana del *Blanquerna* (sic). «Je vais publier quelque chose sur ce roman et je voudrais au moins citer cette traduction» (*Epistolario de Morel-Fatio y Menéndez Pelayo*, 20). El 23 d'agost del mateix any, Menéndez Pelayo li enviava la referència de la traducció de Mallorca de 1749 (ibíd., 20-21), i el 27 següent li ampliava la informació, d'acord amb les indicacions del bibliògraf José Ramón de Luanco (ibíd., 21-22).

9. *Chronique*, «Romania», VII (1878), 156.

10. *Périodiques*, «Romania», VIII (1979), 462.

11. Alfred MOREL-FATIO, *Proverbes rimés de Raymond Lull*, «Romania», XI (1882), 188-202.

de Francesc Tous Prieto: Ramon Llull, *Mil proverbis. Proverbis d'ensenyament* (Palma, 2018).

Al costat d'aquests articles hem d'esmentar també quatre ressenyes relacionades amb Ramon Llull, en les quals dona mostra de la seva erudició i la seva intel·ligència. El 1896 es va ocupar d'un breu treball de Francesc de Bofarull i Sans, publicat aquell mateix any a Barcelona: *El testamento de Ramón Lull y la escuela luliana de Barcelona*.¹² En feia grans elogis, però no deixava d'observar greus errors de lectura de Bofarull.

El 1902 va comentar el primer volum de les *Obras de Ramón Lull. Libre del Gentil e los tres Savis. Libre de la primera e segona intencio. Libre de mil proverbis. Textos originales publicados é ilustrados con notas y variantes por Jerónimo Rosselló. Prólogo y glosario de M. Obrador y Bennassar*, aparegut a Palma el 1901.¹³ Feia algunes observacions a la introducció de Mateu Obrador al *Libre del Gentil e los tres Savis* i es mostrava d'acord amb la resta, fins al punt que el felicitava i desitjava que «l'entreprise marche régulièrément et, si possible, rapidement». No oblidava, però, de demanar que es pogués aconseguir que els qui ja posseïen els fascicles publicats per Jeroni Rosselló n'adquirissin la resta. El 1906 informava des de «Romania» de l'aparició d'aquest mateix volum i de dos més, que contenien *Arbre de filosofia d'amor; Llibres de oració, de Deu, de conaxensa de Deu, del es de Deu, i Felix de les maravelles del mon*. Explicava que encara faltaven una vintena de volums «pour épuiser le stock qui reste à publier. Puis les éditeurs comptent réimprimer les oeuvres en vers, mais sans les morceaux apocryphes qui figurent dans l'édition de Rosselló (Palma, 1857) et les écrits qui traitent de la vie de l'auteur. L'entreprise, comme on le voit, est considérable, et si les zélés éditeurs la conduisent à bonne fin, ils pourront se flatter d'avoir élevé au plus illustre des Majorquins un véritable monument».¹⁴ L'any següent, Morel-Fatio completava aquesta nota amb l'anunci de l'aparició del primer volum de les *Obres de Ramon Llull* de la Comissió

12. «Romania», XXV (1896), 326-327.

13. «Bulletin Hispanique», IV (1902), 167. Sobre Jeroni Rosselló i Ribera, esmentat sovint en les pàgines següents, vegeu TRIAS MERCANT, *Diccionari d'escriptors lul·listes*, 370-371 i C[atalina] S[UREDÀ] V[ALLESPIR], *Rosselló Ribera, Jeroni*, dins *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, XIV (Palma, s. a.), 394-395.

14. *Chronique*, «Romania», XXXV (1906), 333.

Editora Lul·liana (Palma, 1906), i en feia un judici favorable, bé que expressava reserves respecte al sistema de regularització de l'ortografia.¹⁵

Com a curiositat, podem afegir que Morel-Fatio conservava entre els seus papers, ara custodiats per la Biblioteca Municipal de Versalles, una carta de tema lul·lià datada a Palma el 21 d'agost de 1879, signada per Enrique España i adreçada a un germà seu anomenat Carlos, dels quals no tenim cap altra referència:

«Mi muy querido Carlos: Adjunto te remito el numero del Museo Balear (que hoy dia ya no se publica) en el cual encontraras muchos detalles de la vida del Bto Raimundo Lull y a cuya memoria va dedicado dicho cuaderno, y es lo unico que se ha publicado referente a dicho Santo, en mucho tiempo, á escepcion de un libro escrito y publicado por D. Fernando Veyler, cuyo libro esta lleno de disparates y demuestra la igmorancia de lo que se proponia tratar dicho D. Fernando, en su libro titulado "Raimundo Lulio juzgado por sí mismo".¹⁶

Tambien en la ultima pagina del cuaderno que te incluyo, veras el anuncio de la impresion de una Obra muy buena, escrita por el mismo B^o Raimundo, titulado [*sic*] "El Felix de las Marevelles del Mon". Este libro apesar de que se imprime en Mallorca, no podre despacharlo en esta si no que a medida que se impriman los cuadernos ó entregas, se remiten á Barcelona, y desde allí, se reparten a los suscritores. Debo advertirte ademas, por si acaso tú, ó tu amigo, quereys dicha obra, pues no dudo que hos gustara, teneis que dirijiros á Barcelona, al Director de la Biblioteca Catalana que es D. Mariano Aguiló, mallorquín y *Chueta*; tambien debo advertirte que a varios que querian dicho libro les dijeron que habran de comprar antes todos los tomos que ya han salido de la Biblioteca catalana que son muchos; pero que a otros que deseaban tenerlo, y se han dirigido al presidente de dicha Biblioteca han logrado que les hizieran el favor, de poder adquirir dicha Obra por separado, lo cual creo tambien podre yo conseguir [para] vosotros".¹⁷

15. *Ibíd.*, XXXVI (1907), 478-479.

16. L'obra *Raimundo Lulio juzgado por sí mismo*, escrita pel doctor Fernando Weyler y Laviña, metge militar, va aparèixer a Palma el 1866.

17. Aquesta carta, sense nom d'autor, és esmentada a MOREL-FATIO, *Catalogue des manuscrits de M. Morel-Fatio*, 330, amb la indicació «Majorque (lettre au sujet de R. Lull)».

En acabar els estudis a l'École des Chartes, Morel-Fatio va començar la seva tasca al Departament de manuscrits de la Biblioteca Nacional de París (anomenada ara Bibliothèque de France). Era una feina més aviat obscura, que li va permetre, però, d'ampliar els seus coneixements i de posar-se en contacte amb investigadors de França i de l'estranger, i que va donar lloc a una obra molt important, el *Catalogue des manuscrits espagnols et portugais* de la Biblioteca, publicat en dos fascicles el 1881 i el 1892, el segon cop amb la col·laboració de Ch. Baudon de Mony.¹⁸ No cal dir que el seu exhaustiu índex alfabètic dels manuscrits anomenats espanyols permet de localitzar obres de Ramon Llull i de temes lul·lístics, i diverses referències a Mallorca, amb la bibliografia coneguda fins aleshores.

EL VIATGE A BARCELONA DE 1871

Hirschauer, com la resta de biògrafs de Morel-Fatio que conec, parla d'un viatge que va fer a Barcelona, sense especificar-ne la data: «Son premier voyage en Espagne eut Barcelone pour but et des recherches sur l'historiographie de Jaime Ier d'Aragon pour motif. C'est alors qu'il entra en relations avec les meilleurs érudits catalans: le P. Fita, D. Mariano Aguilo y Fuster, D. Manuel Milà y Fontanals, D. Antonio Elías de Molins».¹⁹ Gràcies a una carta de recomanació de Paul Meyer, podem concretar aquesta data i situar el viatge en el seu context. En efecte, el 2 de juliol de 1871 Meyer escrivia a Marià Aguiló, director de la Biblioteca Universitària de Barcelona: «Permettez moi vous présenter mon ami M. Morel Fatio qui se rend à Barcelone afin d'y poursuivre ses études sur l'histoire de votre pays en vue de la thèse qu'il doit soutenir prochainement à l'École des Chartes.— M. Morel Fatio s'intéresse particulièrement à la Chronique du roi Jacme, et je ne doute pas qu'il se trouve d'abondants et précieux renseignements dans la

18. Cf. HIRSCHAUER, *Alfred Morel-Fatio*, 12-13.

19. *Ibíd.*, 13.

Aquest llibre conté deu capítols, en bona part inèdits, la majoria referents a personatges importants relacionats amb la cultura catalana del segle XX: el catalanòfil francès Alfred Morel-Fatio, el caputxí pare Miquel d'Esplugues i la seva relació amb Lluís Nicolau d'Olwer, el monjo de Montserrat Bonaventura Ubach i la seva relació amb Francesc Cambó, el pastor metodista Alfred Capó –traductor de la Bíblia al català i exiliat a l'Uruguai–, l'historiador Ferran Soldevila i la seva relació amb Rafael Patxot, l'humanista Ramon Sugranyes de Franch i la seva relació amb Joaquim Balcells i amb Rafael Patxot. Té un interès especial el capítol dedicat a les milicianes catalanes que van participar en la guerra civil, especialment a les cinc infermeres que intervingueren en l'expedició d'Alberto Bayo i que foren empresonades, tractades iniquament i afusellades a Manacor el 1936.

ISBN 978-84-9191-233-0

1 6 5 2 7

9 788491 912330

527

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR